

Marie-Louise Von Franz

PSIHIC ȘI MATERIE

Traducere din limba germană:

IDA ALEXANDRESCU

EDITURA HERALD
București

CUPRINS

Prefața editorului	7
I. Psihic și materie din perspectiva psihologiei lui C.G. Jung	9
II. Simbolurile lui Unus Mundus	47
III. Timpul – Flux și tăcere	71
IV. Experiența psihologică a timpului	121
V. Psihic și materie în alchimie și în științele moderne	154
VI. Ideea alchimică a macrocosmosului-microcosmos în lumina psihologiei lui Jung	174
VII. Câteva aspecte cu privire la ipoteza principiului sincronicității la Jung	190
VIII. Principiul sincronicității la C.G. Jung	208
IX. O contribuție la dezbateră cu privire la ipoteza sincronicității a lui C.G. Jung	233
X. Câteva reflecții cu privire la sincronicitate	247
XI. Sens și ordine	268
XII. Timpul și sincronicitatea în psihologia analitică	296

PREFAȚA EDITORULUI

Cartea de față reprezintă cel de-al doilea volum dintr-o serie de scrieri în care au fost publicate, în ordine tematică, articolele și prelegerile Mariei-Louise von Franz. După primul volum, dedicat temei „visului”, cel de-al doilea volum are drept temă centrală „psihicul și materia”. Este vorba aici despre o discuție cu privire la sincronicitate – coincidența a două sau mai multe evenimente care, din punctul de vedere al cauzalității, nu au nicio legătură; este vorba despre așa-numitul fenomen al „coincidenței” judici-oase, despre o polemică referitoare la noțiunea de timp și despre punctele de contact dintre științele naturii și psihologia analitică referitor la legătura dintre spirit și materie.

Această problemă face parte în prezent din preocupările centrale ale diferitelor direcții de cercetare – de exemplu, microfi-zica, medicina psihosomatică, biologia, fizica cuantică și psiholo-gia abisală. În peste treizeci de ani de activitate, Marie-Louise von Franz s-a ocupat de probleme, de cunoștințe și de teze atât din punctul de vedere al științelor sociale, cât și din cel al științelor naturale cu privire la tema amintită; acestea și-au găsit expresia în numeroase articole, rezumate și conferințe. Multe dintre ele nu au fost publicate niciodată, ori – în cazul în care au apărut pe piață – au fost publicate numai în variantă engleză sau franceză, ori provin din publicații care între timp s-au epuizat.

Toate contribuțiile pentru acest volum au fost revizuite și pre-lucrate parțial, din nou, de către autoare. Au fost scrise în perioada

1960-1986 și nu și-au pierdut actualitatea și importanța pentru gândirea holistică.

În concordanță cu autoarea, am decis să nu publicăm contribuțiile în ordine cronologică, ci am structurat volumul după gradul de înțelegere, caracterul general introductiv și afinitățile tematice ale fiecărui articol. Referințele exacte, specificând data articolelor și locul în care au apărut pentru prima oară, sunt menționate în indicele bibliografic.

Mulțumim autoarei și tuturor participanților pentru ajutorul acordat la compilarea acestui material valoros.

Mulțumirile noastre se îndreaptă către doamna Jacqueline Schteib-Blumer pentru corectura îngrijită a textului acestei a doua ediții prelucrate.

Robert Hinshaw
Einsiedeln, 1988/2003

I.

PSIHIC ȘI MATERIE DIN PERSPECTIVA PSIHOLOGIEI LUI C.G. JUNG

Arhetipul drept categorie a trăirii

După o concepție general acceptată, există doi descoperitori ai inconștientului: Sigmund Freud și C.G. Jung. Ei au redescoperit un fapt care se afla de mult timp în discuție, dar care nu fusese cercetat empiric: există o realitate psihică dincolo de conștiința eului. Freud vedea în subconștient în primul rând domeniul în care există impulsuri sexuale refulate. Pentru Jung, subconștientul reprezintă – în plus și în mod esențial – un domeniu în care percepțiile subliminale, procesele de dezvoltare psihică în pregătire, adică prefigurarea unor viitoare procese de conștiință și, în general, toate conținuturile *creatoare* sunt constelate. De fapt, există și un al treilea descoperitor independent al inconștientului, matematicianul francez Henri Poincaré, care printr-o trăire personală a descoperit inconștientul din sinea lui. El a căutat o explicație pentru așa-numitele funcțiuni automorfe, explicație pe care nu a putut-o găsi, văzând apoi soluția acestei probleme într-o viziune avută în stare de semisomn. Astfel, a ajuns la concluzia că trebuie să existe o a doua personalitate inconștientă în om, care, spre uimirea lui, este capabilă să emită o judecată matematică valabilă.

În măsura în care atenția lui Freud s-a îndreptat mai ales asupra aspectului instinctual al inconștientului, el a apelat mereu la știința medicală, la fiziologia creierului, la endocrinologie și mai ales la cercetarea proceselor biologice în general. Dimpotrivă, Jung

s-a împotrivit încă de la început asocierii precipitate a inconștientului cu procesele corporale și materiale; dar nu deoarece nu credea într-o astfel de relație, ci pentru că era convins că fenomenele ar trebui cercetate mult mai mult numai în domeniul psihic *per se* și studiate mai diferențiat înainte de a putea stabili legături cu procesele somatice. A vrut să contracareze și prejudecata materialistă a epocii sale, care dorea să tragă concluzia pripită că psihicul ar fi un epifenomen al proceselor fiziologice. Jung credea că relația dintre psihic și procesele somatice se va afirma în mod natural când cercetările în ambele domenii vor ajunge foarte departe. Existența unei astfel de legături pare acum să se impună, chiar dacă noi nu discernem întotdeauna mecanismele într-un domeniu neașteptat, cum este cel a microfizicii. Acest lucru demonstrează, după părerea mea, înțelepciunea rezervei lui Jung.

Jung este recunoscut ca descoperitor al așa-numitului experiment al asociațiilor. În acest test se stabilește o listă de o sută de cuvinte care pe de o parte se presupune că îi sunt relativ indifferente subiectului experienței (de exemplu: „masă”, „scaun”, „pahar” etc.) și, pe de altă parte, pot eventual să atingă anumite reprezentări emoționale ale subiectului. Subiectul trebuie să efectueze cât mai repede posibil o asociere pentru fiecare cuvânt; de exemplu: masă-scaun, pahar-apă, lumină-întuneric etc. Dar de îndată ce se abordează un complex, se poate constata o încetinire considerabilă a timpului de răspuns. Dacă este vorba despre un complex important, răspunsurile încetinesc și pentru cuvintele următoare, fapt care este numit fenomen de „perseverare”. Mai târziu acest test a fost combinat cu un experiment psiho-galvanic. Se măsoară în același moment curba de respirație a subiectului, cât și conductivitatea electrică a pielii sale. Atunci se poate constata un fenomen asemănător: în momentul în care apare fenomenul de perseverare, se amplifică și curbele. Aceste curbe nu măsoară fenomenul psihic în sine, ci fenomenele fiziologice provocate de excitația emoțională. Jung era un tânăr asistent la clinica Burghölzli când doctorul F. Riklin Senior a introdus experimentul asociațiilor, inventat de doctorul german Aschaffenburg, cu scopul de a găsi noi informații cu privire la fiziologia creierului,

informații care să-i permită ameliorarea diagnosticului anumitor traumatisme cerebrale. Jung a preluat acest experiment conferindu-i un cu totul alt sens, făcând total abstracție de posibilitățile fiziologice ale creierului. El s-a concentrat asupra elucidării contextului pur psihic al întârzierii răspunsurilor. A descoperit astfel că în psihic există așa-numitele complexe – astăzi un cuvânt bine cunoscut –, adică personalități parțiale, respectiv pachete de reprezentări emoționale asociate unui element central și care au tendința să atragă tot mai mult material de asociere. Așa cum am arătat, de fiecare dată când un complex este abordat, au loc și modificări corporale. Acest lucru demonstrează că Jung a avut dreptate să nu se grăbească să stabilească o relație între psihic și mecanismele cerebrale; s-a dovedit mai târziu că aceste complexe nu afectau numai creierul, ci mai ales corpul în întregul său. Această noțiune este un lucru de la sine înțeles în zilele noastre. În psihosomatică vorbim despre nevroze cardiace etc. Există nevroze care afectează în mod tipic activitatea inimii; complexe nevrotice care pot perturba activitatea digestivă a ficatului, a bilei. Dacă psihicul inconștient pare legat de corp, este ușor de înțeles că este în legătură cu *întreg* corpul și nu numai cu procesele cerebrale. Conform unor concepții mai noi, creierul pare a fi doar *un* aparat diferențiat care servește ordonării percepțiilor senzoriale venite din lumea exterioară.

Medicina populară intuitivă, mai ales cea din Extremul Orient, a asociat dintotdeauna anumite complexe cu anumiți centri ai corpului. În China, există 365 de divinități ale corpului. Fiecare parte a corpului, fiecare funcție corporală, fiecare organ intern, fiecare centru nervos are „divinitatea” sa. S-ar putea spune că aceste divinități ale corpului reprezintă percepțiile intuitive interne ale anumitor senzații endosomatice. Existența unei relații între complexe și procesele corporale este indubitabilă, dar nu trebuie să tragem din acest fapt concluzii pripite.

Jung s-a concentrat mai întâi asupra cercetării efectelor complexelor inconștiente asupra personalității globale și asupra rolului lor în calitate de componente ale destinului în cadrul personalității individuale.

În acest context, trebuie să definim ce înțelege Jung prin „psihic”:În primul rând, totalitatea conștiinței, adică tot ce este asociat cu așa-numitul complex al eului. Dacă știi ceva, atunci spun „Știu asta”. Când un conținut este asociat complexului eului, spunem: „Sunt conștient de acest lucru”. Psihicul este format din ceea ce numim inconștient, adică necunoscutul psihic, care atunci când trece pragul conștiinței poate fi asimilat conținuturilor conștiente. De exemplu, este cazul multor fenomene observabile în timpul somnului. Acolo au loc procese psihice de reprezentare, numite vise, care (dacă sunt cercetate corespunzător, conform semnificației lor) pot trece pragul conștiinței. Eu pot să visez ceva, iar apoi încerc să înțeleg acel vis. Ceea ce mai înainte era conținutul inconștient al unui vis a trecut pragul conștiinței, pentru a deveni un conținut conștient. Jung asimilează psihicului ceea ce el numește sistemul psihioid. Prin acest termen desemnează acea parte a psihicului nostru care rămâne perfect necunoscută pentru noi și care, de asemenea, ar putea fi definită ca parte necunoscută a psihicului, care nu trece niciodată pragul conștiinței, adevăratul inconștient absolut, necunoscutul în sine. Însă Jung nu folosește acest termen decât într-un context specific. Conform lui, sistemul psihioid este acel domeniu al psihicului în care psihicul pare să se amestece cu manifestările materiale.

Deși complexele, în calitate de conținuturi ale inconștientului, sunt prin definiție inconștiente, ele se pot manifesta în noi sub forma conținuturilor „conștiente” sau pot, de asemenea, să ia forma altor „personalități”. Îi datorăm această descoperire lui Pierre Janet. El a convins o pacientă isterică și foarte disociată să descrie verbal medicului ei procesele sale conștiente, scriind simultan cu mâna stângă ceea ce inconștientul îi dicta. De asemenea, într-o oarecare măsură, pacienta putea să ofere unei a doua persoane inconștiente posibilitatea de a-și exprima complexul. Janet a putut atunci să constate că manifestarea acestei a doua persoane – care în acest caz nu era decât simpla expresie a unui complex foarte disociat – poseda, *de asemenea*, o anumită conștiință, o anumită rațiune, o anumită capacitate de evaluare, chiar și afecte etc. Pentru a stabili diferența dintre acest feno-

men și conștiința eului, Jung definește „conștiința” complexelor inconștiente prin termenul de *luminozitate*. Complexele posedă un fel de conștiință difuză, lipsită de claritate. Ea apare foarte clar în cazurile în care complexul inconștient elaborează așa-numitul „aranjament”, fenomen ce poate fi observat la anumite personalități puternic disociate. Jung a publicat cazul unei doamne îndrăgostite de soțul celei mai bune prietene. Din rațiuni morale lesne de înțeles, a refuzat eventualitatea unei legături amoroase cu el. Totuși, și-a convins prietena să plece singură în concediu, iar a doua zi s-a întâmplat să ajungă sub roțile unei trăsurii, în fața porții bărbatului. În urma accidentului a fost transportată în casa lui. Analiza acestei femei a demonstrat cu claritate că toată această punere în scenă fusese bine orchestrată de un complex. Trebuie să admitem însă că subiectul n-a fost conștient de acest „aranjament” și că în niciun caz nu se pot asocia aceste evenimente cu complexul eului. Însă complexul s-a putut comporta relativ conștient (dacă definim conștiința, printre altele, drept ceva care poate pune la dispoziție mijloacele corespunzătoare).

Cea de-a doua mare descoperire a lui Jung a constat în faptul că nu a mai perceput complexe ca pe niște fenomene patologice, așa cum le considera psihiatria din acele vremuri și psihologia freudiană, ci, dimpotrivă, a accentuat caracterul de normalitate al anumitor complexe. De asemenea, a considerat normal faptul că sistemul nostru psihic este compus din complexe diferite, complexul eului nefiind decât unul dintre ele. Fiecare om are complexe. Acestea *în sine* nu provoacă maladii decât în anumite condiții. Ele fac parte integrantă din constituția psihică. Aceste complexe normale, pe care fiecare le are, sunt numite de Jung „arhetipuri”. Arhetipurile sunt într-o oarecare măsură complexe normale, înnăscute, pe care le avem cu toții. Iată de ce Jung definește drept arhetipuri toate dispozițiile înnăscute și structurile psihice evidente care în situații caracteristice și repetate produc reprezentări, gânduri, emoții și motive imaginare similare în structura lor. Adeseori, arhetipurile lui Jung au fost comparate cu ideile lui Platon. Trebuie însă amintit că diferența esențială dintre o reprezentare arhetipală și o idee platoniciană constă în fap-

tul că ideea platoniciană este un conținut pur, abstract, în timp ce arhetipul poate să se exprime la fel de bine ca sentiment, ca emoție sau ca imagine mitică. De aceea, arhetipul lui Jung este o noțiune mai largă decât ideea platoniciană.

Trebuie, de asemenea, să facem deosebirea dintre arhetipul în sine și imaginea, reprezentarea, ideea sau imaginarul arhetipal. Cu alte cuvinte: arhetipurile în sine sunt structuri intangibile; numai stimulate de o situație critică oarecare, interioară sau exterioară (datorită unor procese interne de compensare sau datorită unor stimuli exteriori), pot produce în momente decisive o imagine arhetipală, un imaginar arhetipal, un gând, o intuiție sau o emoție. Recunoaștem natura arhetipală a acestor fenomene atât datorită prezenței, cât și asemănării lor în toate culturile și la toate popoarele lumii. Această formulare pare foarte abstractă, dar, dacă citim o culegere de cântece de dragoste sau de luptă, indiferent de țara de proveniență, vom constata că toți oamenii aflați într-o situație arhetipală exprimă mereu emoții, reprezentări și fantezii similare. Nu te poți îndoi de caracterul ereditar al *structurilor* arhetipale; acest lucru nu este însă valabil pentru *imaginii*. I s-a reproșat mereu lui Jung teza sa conform căreia imaginile reprezentărilor noastre pot fi transmise ereditar – un lucru pe care el nu l-a afirmat niciodată. Se transmit ereditar doar *dispozițiile* și structurile, care, la rândul lor, vor permite crearea neîntreruptă a unor imagini identice sau asemănătoare. În momentul în care o structură arhetipală înăscută se manifestă sub forma unei imagini sau a unui imaginar arhetipal, psihicul folosește impresiile primite din mediul înconjurător drept mijloace de expresie. De aceea imaginile nu sunt total identice, ci doar analoge în structura lor. De exemplu, dacă frica copleșitoare a unui copil african va vrea să creeze o imagine, copilul va visa un crocodil sau un leu, în timp ce un copil european va visa un camion care se năpustește asupra lui, amenințându-l să-l calce. În acest caz, numai structura amenințării teribile este similară. Bineînțeles că imaginea este îmbogățită de impresiile venite din lumea exterioară.

Trebuie acum să fixăm limitele care separă arhetipul de un model de comportament instinctiv. Astăzi, în cercetările lor asu-

pra animalelor, etologii studiază mai ales anumite forme tipice de reacție; de exemplu, evoluția clocitului sau formele de salutare a partenerului etc. Acestea sunt, după cum se știe, modele comune întregii specii, care se transmit din generație în generație. Irenäus Eibl-Eibesfeld, în cartea sa *Dragoste și ură*¹, a extins aceste cercetări asupra oamenilor, stabilind, datorită fotografiei, o medie a tuturor formelor de salut ale omului, și a demonstrat că la noi se întâmplă același lucru: ne salutăm cu anumite gesturi de tandrețe foarte asemănătoare cu cele ale primatelor. Însă trebuie să fim conștienți că cercetătorii etologi abordează materia lor de studiu dintr-un punct de vedere extern (adică observă omul din exterior), așa cum procedează behaviorismul american. După ce au studiat omul din punct de vedere statistic, au putut constata că, asemenea animalelor, el are anumite modele de comportament care în cazul oamenilor par puțin mai flexibile decât, de exemplu, la maimuțe. Dacă la primate modelele comportamentale sunt încă relativ flexibile, putem constata că pe măsură ce coborâm pe scara evoluției aceste modele devin din ce în ce mai mecanice și mai automate. Creșterea capacității de asimilare la animalele superioare le permite acestora o anumită suplețe a comportamentului.

Jung a ales într-o oarecare măsură calea opusă behaviorismului: a observat omul din exterior, fără să-și pună întrebări despre cum ne comportăm sau ne salutăm, despre cum ne împerechem sau cum ne creștem copiii. Cercetările sale se concentrează asupra a ceea ce simțim, asupra imaginarului nostru în momentul în care acționăm astfel. Este vorba aici de un domeniu în care cercetarea asupra animalelor nu poate duce la nimic. Noi nu avem niciun mijloc de a ști dacă o mierlă, când își construiește cuibul, posedă un imaginar creativ cu privire la structura aceluiași cuib. Ne este imposibil să știm dacă un astfel de proces imaginativ există în ea, dacă poate să gândească, să aibă reprezentări sau să fie satisfăcută din punct de vedere estetic de modul în care și-a construit cuibul. În timp ce observăm comportamentul animalelor, nu putem afirma nimic despre procesele lor interioare; poate doar dacă noile cercetări din Statele Unite ale Americii, care au

¹. Zur Naturgeschichte elementarer Verhaltensweisen, München, 1970.

drept obiect studiul limbajului utilizat de primatele superioare sau de delfini vor fi încoronate de succes, aducând noi informații referitoare la această problemă.

Toate acestea se află însă în primul stadiu de experimentare. Sunt convinsă că procese interioare analoage cu ale noastre există deja la animalele superioare cu sânge cald – poate într-o manieră mai vagă, dar acest lucru nu a fost dovedit încă.

Datorită abilității sale de comunicare, putem stabili că omul (de exemplu, când se îndrăgostește) posedă întotdeauna reprezentări interioare, fantezii, sentimente, emoții și reprezentări ale imaginarului care, asemenea comportamentului exterior, sunt tipice. Putem constata că reacția noastră la o situație dată urmează întotdeauna o structură analoagă. Se poate chiar considera îngrijorătoare absența acestei reacții comune. Prin similitudinea structurală, dispoziția arhetipală la ființele umane se relevă mult mai clar (și de aceea Jung se referă la ea), fapt care poate fi demonstrat cu ușurință prin observația că sistemele religioase și miturile, obiceiurile mitice și basmele populare au o structură identică, în ciuda tuturor detaliilor care le diferențiază.

După cum se știe, etnologul Adolf Bastian a stabilit deja o diferență între ceea ce numim gândirea elementară și gândirea comunitară a omenirii; gândirea elementară are o structură fundamentală, pe care o putem regăsi la orice ființă umană, în timp ce gândirea comunitară este proprie unei singure etnii. Jung s-ar putea declara total de acord cu Bastian, cu *singura* deosebire că Bastian vorbește despre *gânduri*, în timp ce pentru Jung arhetipurile nu sunt doar niște gânduri elementare, ci și sentimente elementare, fantezii elementare sau viziuni elementare.

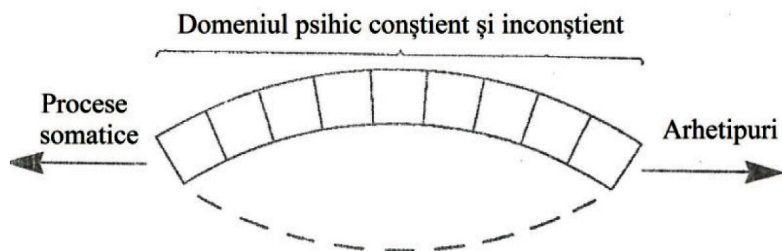
Astăzi ar trebui să mergem și mai departe și să explorăm relația dintre noțiunea arhetipului la Jung și diferitele noțiuni ale structuralismului. Ar trebui avuți în vedere autori ca Lévy-Strauss¹ și Durand² – în măsura în care cunosc această literatură. Dar expunerile lor nu mă conving în întregime, din pricina faptului că arhetipurile se contamenează reciproc – problemă care

¹ Claude Lévi-Strauss, *La pensée sauvage*, Paris, 1962.

² Gilbert Durand, *Les structures anthropologiques de l'imaginaire*, Paris, 1960.

poate fi regăsită și în psihologie. Arhetipurile nu sunt așa cum se credea mai demult că ar fi electronii, niște particule mici, separate. Fuzionează, cum se spune în limbajul fizicienelor, ca un *electrosmeat*. Pot fi comparate cu un nor scămoșat, care la margini se destramă în efecte secundare. Adesea nu se poate spune cu certitudine despre o imagine arhetipală cărui arhetip îi aparține. De pildă: în mormântul regelui Seth I se poate observa reprezentarea unui tamarisc cu un sân, de la care regele suga. Este vorba aici de reprezentarea arhetipului Marii Mame sau a arhetipului Arborelui Vieții? Răspunsul intră sub incidența ambelor ambele arhetipuri. Nu putem fixa o limită între arhetipuri. Asta o fac însă structuraliștii. Lévi-Strauss, de exemplu, deosebește ceea ce este fiert de ceea ce este crud, viața de moarte, stabilind astfel niște categorii aparent absolute. Ne-am putea referi la fel de bine și la alte categorii. Arhetipurile nu înoată în inconștientul colectiv precum bucățelele de pâine în supă. Ele însele formează supa în orice loc, apărând astfel în amestecuri specifice. Iată de ce este atât de dificil să le descrii cu claritate în afara unui context psihologic individual.

Jung a reunit în într-un singur model relația dintre arhetip și comportamentele instinctive:

La dreapta ar fi extremitatea „ultravioletă”, iar la stânga, extremitatea „infraroșie”. Desigur, nu trebuie să vedem în această schemă decât o parabolă sau un model de gândire. În această schemă, banda spectrală reprezintă întinderea psihicului. La polul infraroșu, procesele psihice se transformă în procese corporale. Cum și unde exact, încă nu se știe în mod clar.

Ceea ce știm cu siguranță este că între aceste două dimensiuni există o relație de reciprocitate. La polul arhetipal apar modurile de reacție mentală. Acolo ar trebui să se afle acele structuri obscure și impozante care sunt imaginile arhetipale, reprezentările și gândurile psihicului. Acesta ar fi polul de la care inspirația mentală se dezvoltă; de exemplu, ca în cazul Poincaré, care, după ce băuse multă cafea neagră, s-a întins pe pat și a avut brusc și intuitiv viziunea întregii structuri a funcțiilor automorfe. El a relatat următoarele: „Am văzut cum gândurile vagabondau pe plafon precum atomii, formând diferite combinații, și dintr-odată am văzut combinația corectă”. După aceea nu i-a fost necesară decât o jumătate de oră pentru a nota succesiunea logică a acestei demonstrații pe care o observase dintr-o privire la structuri. Iată un exemplu de inspirație provenită dintr-un pol arhetipal. Cei doi poli pot fi caracterizați ca fiind opoziția dintre spirit și materie.

Această polaritate devine evidentă la un om posedat de un instinct – de exemplu, o femeie nimfomană, obsedată de sexualitate, sau cineva care e posedat de bulimie sau de oricare alt instinct. Pe de altă parte, poți vedea un individ căzut pradă dominației unui pol mintal; de exemplu, atunci când este obsedat de o idee fixă. Acești doi poli nu oferă nicio libertate, ci doar un anumit automatism. Cu cât procesele psihice se transformă în modele de comportament și în procese fiziologice, cu atât există mai puțină libertate, reacțiile devenind din ce în ce mai automate și mai inevitabile. Același fenomen intervine la polul ultraviolet al spiritului. Persoanele obsedate de o idee nu sunt în stare să o examineze critic. Cazul extrem îl reprezintă bolnavul mintal care se crede salvatorul lumii. Este imposibil să-l faci pe acest om cu un slab complex al eului să critice această convingere care l-a obsedat într-o zi sub forma unei viziuni. Bineînțeles că poți spune, când ești sănătos la minte: „Bine, bine, dar ascultați-mă: dumneavoastră sunteți domnul Meier. Unde este însă salvatorul?” etc. Fiecare psihoterapeut știe că acesta nu constituie un argument valabil în ochii bolnavului și că în acest mod nu se va putea obține nimic. Însă, dacă s-a studiat arhetipul salvatorului din punct de vedere mitologic, devine posibil să se prevadă ce va

face sau ce va zice bolnavul, deoarece acesta este, într-o oarecare măsură, prizonierul unui automatism arhetipal, al unui sentiment de fanatism și de convingere absolută. Numai în sfera centrală a spectrului psihic, în domeniul conștiinței egoului, domnește o anumită libertate. Numai acolo vom găsi acele elanuri de voință pe care Jung le definește drept energie psihică pusă la dispoziția complexului eului. La margini, energia psihică este absorbită de celelalte complexe inconștiente.

Unde se situează însă relația psihicului cu materia indicată în model? Se află ea oare la „polul infraroșu” sau numai pare a fi acolo? De fapt, acolo funcțiile psihice se transformă în procese fiziologice. Se întâmplă însă uneori ca materia să se manifeste și la polul „ultraviolet”, sub forma fenomenelor *parapsihologice*. Se poate presupune, așadar, că separarea pe care noi am stabilit-o între spirit și materie, între observația exterioară și percepția interioară să nu fie în realitate decât o deosebire fictivă sau o polarizare fictivă impusă de structura noastră conștientă, dar care, de fapt, nu corespunde ființei reale transpsihice. E mai degrabă de presupus că cei doi poli formează o realitate unică. În completarea punctată a cercului, am reprezentat această noțiune spre spate. Se pornește de la principiul că psihicul și materia formează o singură realitate potențială. Acest domeniu însă nu poate fi observat direct.

Situate în spatele tuturor reprezentărilor religioase și mistice ale umanității, similare pretutindeni, arhetipurile nu reprezintă numai bazele imaginarului uman, ci se găsesc de asemenea la baza științelor naturale și a condițiilor lor prealabile de gândire. În excelenta sa carte intitulată *Das physikalische Weltbild der Antike*¹, S. Sambursky a demonstrat în detaliu că toate temele fundamentale ale științelor naturii occidentale contemporane au drept sursă reprezentările originale și intuitive ale filosofiei grecești a naturii. De aici provine ideea unei substanțe primordiale unice din care s-a format, într-o anumită măsură, întregul cosmos vizibil, și ideea conservării acestei substanțe primordiale; cu alte cuvinte, noțiunea unei forme universale de energie.

¹ Zürich și Stuttgart, 1965.